

A STÍLUS ÚJRAALKOTÁSA MIKES KELEMEN: TÖRÖKORSZÁGI LEVELEK CÍMŰ MŰVÉNEK OROSZ FORDÍTÁSI VARIÁNSÁBAN

RECREATION OF THE STYLE IN THE RUSSIAN TRANSLATION VERSION OF *LETTERS FROM TURKEY* BY KELEMEN MIKES

LŐRINCZ JULIANNA*

Absztrakt: A dolgozat szerzője Mikes Kelemen *Törökországi levelek* címmel kiadott fiktív levelek orosz szövegvariánsait hasonlítja össze a forrásnyelvi szövegvariánsokkal. Az elemzés részletesen foglalkozik a levelek fontos részét képező, a fiktív fiatal nőrokonnal való interperszonális kapcsolat megteremtésére szolgáló apostrophe alakzatával, a többféle múlt idejű igealakok, releváns nyelvi megjelenítésével, valamint néhány török reália orosz nyelven történő fordításával a célnyelvi kontextusban. Az orosz szövegekben az archaizálás nem elsősorban a szavak, kifejezések szintjén, hanem a szövegek stílusának szintjén érhető tetten.

Kulcsszavak: *fiktív levelek, stílus, archaizálás, apostrophe, igealakok*

Abstract: The author of the paper compares the Russian text variants of fictitious *Letters from Turkey* by Kelemen Mikes with its source text variants. The analysis deals in detail with the figure ‘apostrophe’, which is an important figure of the letters for establishing interpersonal contact with the fictitious young female relative, as well as with the recreation of several past tense verb forms and some Turkish dignitaries in Russian language and their relevant linguistic representation in the target language context. The archaization in Russian texts is not primarily seen at the level of words and phrases, but at the level of the style of the texts.

Keywords: *fictitious letters, style, archaization, apostrophe, Past Tense verb forms*

1. A MIKES-LEVELEKRŐL

Az ifjú Mikes Kelemen II. Rákóczi Ferenc fejedelem szolgálatában híven követte urát a száműzetésbe: először Lengyelországba, onnan Franciaországba, végül Törökországba. 1720 tavaszán a török Porta Rodostót jelölte ki az emigránsok lakóhelyéül,

* DR. HABIL. LŐRINCZ JULIANNA
ny. egyetemi docens
Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék
Selye János Egyetem Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
jel2ster@gmail.com
<https://orcid.org/0000-002-1748-703>

ahol Mikes élete hátralévő részét töltötte, itt írta műveit, itt is halt meg, mivel a fejedelem halála után Mária Terézia elutasította a hazatérési kérelmét.

A Mikes-leveleket Kultsár István adta ki 1794-ben Szombathelyen. „Mikes kéziratának címe: *Constantinapolyban Groff P.... E.... irot leveliM... K....* – de külön címlapja nincs. A kéziratot Kultsár István keresztelte el *Török országi leveleknek*, s így él ma is a köztudatban. A fiktív (el nem küldött) levelek írója sem az oldalakat, sem az egyes leveleket nem számozta” (Hopp, in: Tüskés 2011: 3). A kézirat Toldy Ferencről került a gyűjtő Bartakovics Béla egri püspök tulajdonába. Az eredeti leveleket az egri Főegyházmegyei Könyvtár őrzi. A szerző kéziratának hasonmás kiadását Tüskés Gáborral közösen az egri szakemberek gondozták, az egri Líceum Kiadó gondozásában jelent meg 2011-ben. Ez a kiadás Mikes Kelemen összes művei kritikai kiadásának része.

A Mikes-levelek régi magyar irodalmunk kiváló emlékei. A több mint 40 évet felölelő leveleskönyv: az első levél születésének éve 1717, az utolsóké 1758 volt. „Az első levelemet, amidőn a nénémnek írtam, huszonhét esztendő voltam, eztet pedig hatvankilencedikbe írom; ebből kiveszek 17 esztendőt, a többit haszontalan bujdosásba töltöttem” (207. levél, 1758 dec.). A leveleskönyv különlegessége, hogy nem csupán a száműzöttek mindennapjait örökíti meg, hanem Mikes személyes érzéseit, érzelmi hullámzásait is. Mesél történelmi eseményekről, másoktól hallott személyes történetekről, saját olvasmányélményeiről is. A levelekben megjelenik a hazavágyódás, a remény, majd a sorsba való belenyugvás. Kezdetben, az ideiglenesnek gondolt száműzetés idején bizakodó, majd a fejedelem halála után egyre reményvesztettebb lesz. A levelek stílusa ma is élvezhető régies nyelvezete ellenére.

2. NYELVI NORMA A MIKES-LEVELEKBEN

A levelek szövegében nyomon követhető a magyar nemzeti nyelvi norma egységesítése (vö. Szathmári 1991). A nyelvi norma azonban ma sem egységes, a különböző korokban irodalmi nyelvnek nevezett normáról Mikes korában sem, de ma sem beszélhetünk. Ma a nyelvi sztenderd kifejezést használjuk a magyar nyelv különböző változatai felett álló ún. mintanormára, megkülönböztetve a használati normáktól, amelyek a nemzeti nyelv különböző változataira, regisztereire értendők (vö. Benkő 1988). Mikes nyelve a korabeli erdélyi művelt társalgási nyelvet, valamint a Rákóczi Ferenc udvarában használt nyelvváltozatokat tükrözi, de a levelek stílusán a francia társalgási nyelv könnyedsége is érződik. Rákóczi udvarában és a több évig tartó franciaországi tartózkodás idején Mikes megtanult franciául, elkísérte a fejedelmet fogadásokra, francia társalgást folytathatott, továbbá francia levelezéseket is olvashatott. A *Törökországi levelek* stílusának meghatározó eleme az erdélyi népnyelv (mindennapi fordulatok, szólások, közmondások), a székely nyelvjárás (a háromszéki tájnyelv Zágóban és környékén használt változata). A Mikes-levelek stílusában a székelv észjárás ötvöződik a francia szellemességgel.

3. AZ OROSZ FORDÍTÁSKÖTET

A *Törökországi levelek* (Турецкие письма) fordítója Jurij Pavlovics Guszev, a magyar nyelv és irodalom kiváló ismerője, Balassi-karddal kitüntetett műfordító. A kötet 2017-ben jelent meg Moszkvában, a Nauka (Наука) kiadónál, az Irodalmi emlékek (Литературные памятники) sorozatban. A kötet a leveleskönyv szövege mellett három tanulmányt is tartalmaz, amelyek megkönnyítik a 21. századi orosz anyanyelvű befogadónak a Mikes-korabeli magyar kultúrában való eligazodást és a Mikes-szövegek értelmezését. Az első tanulmány Kosztolányi Dezső esszéje a prózaíró Mikes Kelemenről. A második Olga Havanova tanulmánya: *Mikes Kelemen hazája: az erdélyi fejedelemség* címmel a magyar nemzeti és erdélyi történelemről ad részletes ismertetést, a harmadik Tüskés Gábor tanulmánya a *Törökországi levelek* értelmezéséről. Az orosz olvasó számára rendkívül hasznosak a szövegértelmezést megkönnyítő fordítói magyarázatok és szóértelelmzések is.

Tanulmányomban a levelek orosz szövegvariánsainak néhány nyelvi-stilisztikai megoldását emelem ki: a megszólításokat, a tegező/magázó formákat, a többféle múlt idejű igealak, valamint néhány orosz méltóságnév (reália) mai orosz nyelven történő megformálását. Vizsgálatom a törökországi száműzetés első 5 évében keletkezett 37 levél stílusára, orosz célnyelvi megformálására terjed ki. A teljes levelezés vizsgálatát a kutatásom későbbi szakaszában végzem el. A fordításkötet gazdagon van illusztrálva: a Mikes emlékével összefüggő, erdélyi és törökországi helyeket bemutató fotókon kívül egy térképet is tartalmaz, amely bemutatja Rákóczinak és kíséretének az útját Lengyelországból Nagy-Britannián keresztül Franciaországba és vissza, majd a Földközi-tengeren át Törökországba tett utazás útvonalát.

4. A MEGSZÓLÍTÁSOK FORMÁI A MIKES-LEVELEKBEN ÉS AZ OROSZ CÉLNYELVI VÁLTOZATOKBAN

A személyközi kapcsolat fontos nyelvi eleme az aposztrophé (megszólítás) alakzata, amely a közvetlen kapcsolat illúzióját kelti, imitálja a fiktív levelekben is. A *Törökországi levelek*ben az apostrophében, az *édes néném* és a *kéd, ked* 2. személyű megszólítás érzelmi többletjelentésű, és nemcsak a megszólítottal teremt közvetlen kapcsolatot, hanem az olvasót is bevonja a fiktív dialógusba. „A megszólítás változatos formái az olvasó szövegbeli jelenlétének megteremtésében, a *néne* megelevenítésében játszanak szerepet. Az olvasóhoz fordulás beszédsszituációját leggyakrabban az *édes néném* megszólítás teremti meg” (Sájtér 2012: 112).

Mikes Kelemen fiktív leveleinek megszólítottja is fiktív beszédpartner, P. E. grófnő, aki – mint az a levelekből kitűnik – egy Konstantinápolyhoz közeli helyen lakik. Mivel a bujdosóknak megtiltották, hogy hazájukbeli személyekkel levelezzenek, a fiktív helyszínt is Törökországba kellett helyezni Mikesnek. A megszólítás, az *édes néném* rokonsági fokozata a hagyományos magyar családi viszonyokban

idősebb nőrokonnak felel meg, de a levelek stílusa alapján inkább fiatalabb unokatestvért feltételezünk, mivel a fiktív levelekben az évődő, kokettáló hangnem is jelen van. Mind az eredeti levelekben, mind ezek orosz változatában nemcsak a levélkezdő, hanem az „édes nénémnek”, a fiktív címzett, P. E. grófnőnek szóló, a különböző szöveghelyeken sokszor előforduló megszólítások, valamint a kokettáló fordulatok a francia episztoláris irodalom, elsősorban Mme de Sévigné és Roger de Busse-Rabutin levelezésének hatására utalnak.

Az orosz szövegben a *néne* szót a *кузина* szóval felelteti meg a fordító. Jurij Guszev megjegyzi, hogy a *кузина* („cousine”) nem teljesen adekvát a magyar *néne*, *néném* szavakkal, mivel a levelekben nem a magyarban megszokott, a beszélőnél idősebb rokon jelentésre utalnak a megszólítások, hanem jóval fiatalabb beszélgetőpartnert feltételeznek (Guszev 2025). A *кузина* megszólítás több mint 420-szor fordul elő a leveleskönyvben, különböző változatok jelzőkkel. Megjegyzem, hogy bár részletesebben csak az első 37 levelet elemeztem, de megnéztem a megszólítást a teljes leveleskönyv anyagában. A magyar eredetiben szinte kizárólagos az *édes néném*, a kései levelekben a dominál a *kedves néném megszólítás*.

Az orosz megszólítási variánsok közül a leggyakoribb a *милая кузина* ’kedves unokanővér/hűg’. De gyakori a *дорогая кузина* ’kedves, drága unokanővér/hűg’ is. A *милый* és a *дорогой* jelzők egymás szinonimái, de pragmatikai jelentéskülönbség van köztük. Míg a *дорогой* ’kedves’ semleges stílusértékű, illetve a formális stílusú levelek megszólításaiban használatos, a *милый* ’kedves, bájos’ familiáris, közelebbi személyes kapcsolatra utal, gyakoribb az orosz informális levelekben. A *драгоценная кузина* ’drága, bájos unokanővér/-hűg’ két alkalommal fordul elő a levelekben. Ugyancsak kedveli a fordító a *любезная кузина*, *моя* ’drága unokanővérem/hűgom’, *милая кузиночка* ’kedves unokanővérkém/-hűgocskám’, *милая моя*, *драгоценная кузина* ’kedves, bájos unokanővérem/hűgom’, *золотая моя кузиночка* ’aranyos unokanővérkém/-hűgocskám’ megszólításokat. A *кузина* francia eredetű archaikus elem a magyar *néne* szó adekvát variánsának tekinthető. De az elemzett megszólítási formákon kívül, ezeknél is gyakoribb a 2. személyű névmással történő megszólítás. A magyartól eltérően azonban nem tegező vagy félig tegező, körülírással alakot használ Guszev, hanem a magázó tsz. 2. személyű *вы* személyes névmás különböző grammatikai esetű változatait.

4.1. A *kegyelmed*, *kéd/ked* névmási megszólítás a Mikes-levelekben

A 2. személyű megszólításformák közül a *kegyelmed* megszólítás szokásos a magyar barokk kori és a rokokó levelezésekben is. A Törökországi levelekben az *édes néném* megszólítás mellett vagy helyett gyakori az udvarias, familiáris *kegyelmed* és a *ked/kéd* névmási megszólítási forma.

A *kegyelmed* megszólításforma az első 37 levélben nem fordul elő, csak a 90. levéltől kezdve használja Mikes, de azokban is ritkán: a 147. levéltől kezdve egyáltalán nem fordul elő, előtte is mindössze 15 előfordulása van. Viszont a *kegyelmed* alakból rövidült *ked/kéd* forma igen gyakori, különösen a *kéd* névmás, amelynek több száz előfordulása van a szövegekben. Ez az alak már Mikes idejében magázó forma, bár néhány levélben a maival azonos 2. személyű tegező fordulatokkal is találkozunk. Pl.

- (1) *Szeretnek-é amiolta nem láttak? Mert én úgy szeretlek édes néném, mint a káposztát.* (18. levél)
- (2) *Любите ли меня с тех пор, как мы не виделись? А уж я тебя, милая кузина, люблю, как капусту.* 'Szeret-e engem, mióta nem találkoztunk? Én pedig téged, kedves unokahúgom, szeretlek, mint a káposztát.' (18. levél)
- (3) *Keményebb volna a szív a kősziklánál, ha ide nem jönne kéd.* Egynehány órára elvárlak, édes néném, úgy is szeretlek, mint a káposztát, ha idejössz. De az egészre vigyázzunk. (19. levél)
- (4) *Если вы сюда не приедете, значит, сердце ваше холоднее камня. Хотя бы на несколько часов, милая кузина, потому как люблю я тебя, как капусту, ежели приедешь.* 'Ha ön nem jönne ide, tehát, az ön szíve a kőnél hidegebb. Bár csak néhány órára, kedves unokahúgom, mert úgy szeretlek téged, mint a káposztát, ha eljössz.
- (5) *Édes néném, egy kevéssé még a káposztánál is jobban szeretlek.* (20. levél)
- (6) *Милая кузина, люблю тебя даже чуть-чуть больше, чем капусту.* 'Kedves unokahúgom, szeretlek, sőt egy kicsit jobban, mint a káposztát'
- (7) *Megbocsáss, édes nénécském, gyakorta-é négyszer látni kédet egy holnap alatt?* (21. levél)
- (8) *Прости меня, милая кузиночка, разве можно говорить: часто, — если виделись мы четыре раза за целый месяц? 'Bocsáss meg, kedves unokahúgocskám, vajon mondhatjuk-e: gyakran —, ha egész hónapban négyszer találkoztunk?*

A levelekben finom humor is van, pl. a *káposzta* és a *káposztaleves* mint kedvenc erdélyi étel a megszólítottal közös szülőföldre utal. A káposztára utalás az idegen környezetben hiányzó ízeket, a szülőföld ízét, annak hiányát idézi fel. Az édes nénémmel kapcsolatban pedig a meleg rokonsági kapcsolatok hiányára is utalhat az író.

A megszólításokat illetően a néhány tegező fordulatot leszámítva az orosz fordítási változatokban többnyire csak a magázó formával találkozhatunk. Ennek az az oka, hogy az orosz levélstílus feszebb, kicsit távolságtartóbb a távolabbi rokoni kapcsolatokban, valamint a formális levelezésben. A fordító szíves közléséből (Guszev 2025) pedig megtudjuk, hogy azért használja az egységes magázó formát a levelek fordításakor, mert az orosz irodalomban, így pl. Turgenyev és Dosztojevszkij

levelezésében a kedves nő megszólítása mindig magázó alakban történik. „Én úgy érzem, hogy nem lenne nagyon jó, ha Mikes tegezné azt az asszonyt, akit titokban imád. Oroszul ebben az esetben kicsit durvának hangzana a tegezés. Turgenyev, Dosztojevszkij regényeiben az urak magázzák a kisasszonyokat” (Guszev személyes e-mail, 2025. 01. 03.) Így az orosz változatban a *kegyelmed*, *kéd/ked* névmás megfelelője, a semleges, minden nyelvi szinten használatos *вы* névmás és ragozott alakjai szerepelnek mint adekvát formák. A kulturális fordítás jó példája ez.

5. ARCHAIZÁLÁS

Az archaizálás különböző módokon valósul meg a régi művészi szövegek magyar nyelvű fordításaiban (Lőrincz 2018: 42). Régebbi korok szövegei esetében nem szerencsés a teljes archaizálás sem az intra-, sem az interkulturális fordításokban, mivel egyrészt mind az anyanyelvű, mind pedig az idegen nyelvű olvasók számára nehezíti az olvasást (vö. Szikszainé Nagy 2007: 642), másrészt nincs minden nyelvben adekvát megfelelője a forrásnyelvi archaikus szavaknak, kifejezéseknek. Ugyanakkor különbséget kell tennünk a szükségszerű, a funkciós archaizálás között és a megértést nehezítő ragaszkodáshoz az eredeti szöveg archaikus stílusához (vö. Szikszainé Nagy 2007; Minya 2011). Nézzünk meg néhány olyan stilisztikai elemet a forrás- és célnyelvi szövegekből, amelyek ma már archaikusnak számítanak.

5.1. A múlt idők használata

A múltidő-használatról Bárczi Géza írja *A magyar nyelv életrajzában*, hogy az elbeszélő (magánhangzós) múlt és a befejezett múlt között fokozatosan elhalványul a funkcióbeli különbség. „A XVI. században még általában az események elmondására ... az elbeszélő múlt, tehát a *várek; várál; vára* stb. vagy *váram; várád; vára* stb. típus használatos, de lassanként a két igeidő szerepe összekeveredik, a köztük volt különbség elmosódik, s mindkettő váltogatva fordul elő ugyanabban a funkcióban” (Bárczi 1975: 278–79). A 17. században ritkábbá válik az elbeszélő múlt, és a befejezett múlt lesz a gyakoribb. Mikes leveleiben a többféle múlt idő közül (pl.: *mene, ment vala, ment volt, ment*), amelyek addig ismertek voltak a magyar nyelvben, mindegyik előfordul. Az író – valószínűleg a változatosság kedvéért – nem akarja mindig ugyanazt az igeidőt használni, például esztétikai okok miatt, mivel a befejezett múltat keményebb hangzásúnak ítéli meg (vö. Bárczi 1975: 08). A 112. levélben, amelyben Rákóczi halálát írja le Mikes, a -t időjeles múlt idejű alakok vannak többségben (19 példa a 3 elbeszélő múlt mellett), amikor pedig az elbeszélő múlt is szerepelhetett volna (Bárczi 1975: 280). A régmúlt és folyamatos múlt (*ment vala, ment volt*), valamint a múltbeli cselekmény elbeszélésére használt elbeszélő múlt (*mene, vára*) még ugyan előfordul Mikesnél a többségben lévő befejezett múlttal együtt, de már funkcióbeli különbség nélkül.

5.2. A múlt idő használata az orosz szövegekben

A célnyelvi variánsokban a mai orosz irodalmi nyelvi normának megfelelően a fordító előnyben részesíti az egyszerű múlt időt, amit a befejezett igeszemléletű múltidőjeles alak fejez ki. Van azonban néhány kivétel, amikor a magyar múlt idejű alaktól eltérően más alakot használ a fordító, most ezek közül kettőt idézek.

- (1) Azt **gondoltam** *elsőben*, hogy majd elrabolnak bennünket; már csak azt néztem, hogy melyik kötöz meg. (2. levél)
- (2) Я даже **подумал было**, не иначе как собираются взять нас в полон, и уже озирался, кто кинется нас вязать. 'Sőt azt **hittem volt**, hogy nem másképp, mint hogy fogságba készülnek vinni minket, és már körülnéztem, hogy ki fog odarohanni, hogy megköttözzön minket.'
- (3) Ezen mindjárt **megijedék**, de meg azután **gondolám**, hogy tavasz felé valami változás esik az egészségben. (111. levél)
- (4) Я сначала **испугался было**, но потом **подумал**, что сейчас, весной, в здоровье его должно наступить какое-то изменение. 'Először **megijedtem volt**, de azután azt **gondoltam**, hogy most, tavasszal az egészségben valamiféle változásnak kell beállnia.'

Az első mikesi példamondatban befejezett múlt szerepel, a fordító azonban összetett múltat használ (2). A (3) példában a magyar szövegben elbeszélő múltat találunk, az orosz példamondatban (4) az első igealak összetett múlt, a második egyszerű befejezett múlt, ami nem teljesen felel meg a forrásnyelvi alakoknak, a (2) orosz példamondathoz hasonlóan.

6. A TÖRÖK MÉLTÓSÁGNEVEK FORDÍTÁSA

Mikes a leveleiben sokat ír a törökországi életről, a szultán környezetéről, amelyben a nagyvezírek, pasák, bégék és más méltóságok szerepelnek, akikkel Rákóczi fejedelem fogadásakor mint kísérő találkozhatott az író. A méltóságnevek fordításában először a kulturális reáliáknak tekinthető néhány méltóságnevet és jelzőiket vizsgálom az első 37 levélben és ezek orosz változatában.

A két nyelv kulturális háttere nagyban különbözik, az orosz kultúra eltér a magyar kultúrától, bár talán az erdélyi magyar nyelv szókincsén a törökökkel való politikai és kulturális kapcsolat jobban rajta hagyta a lenyomatát, mint a magyarországién. Rákóczi és Mikes életében a török hatalom nagyobbrészt – legalábbis addig, amíg élt bennük a remény, hogy a törököktől segítséget kapnak a szabadságharcuk folytatásához és a hazatéréshez –, pozitív szerepet játszik, mivel a fejedelem és megmaradt kísérete török hívásra ment Törökországba, és a törökök anyagilag is ellátták őket.

A *Törökországi levelek*ben szereplő számos méltóságcím és rang közül most csak az **aga**, a **basa**, az **emir** szavakat emelem ki.

Aga. Az Oszmán Birodalomban magas rangú nemes, aki a közigazgatásban és a hadseregben is fontos felügyelői szerepet töltött be. Az agák voltak pl. a hárem, a szeráj, a janicsárok felügyelői (W1)

(1) *Elég a', hogy mind a vezér; mind a **jancsár aga** igen nagy pompával indultak meg.* (14. levél)

(2) *Правда, и сам визирь, и **ага янычар** двинулись в поход с большой помпой.* Igaz, maga a vezér és a janicsár aga nagy pompával indultak el a hadjáratba'

Basa. Valószínűleg a perzsa padisah szóból ered: 'török méltóság'; 'kiskirály, kényúr'. Ebben a formában azonban – a török *pasa* változat helyett – összetéveszthető a más eredetű *basi* 'feje valaminek' szóval (W1). Alighanem Mikesnél is ezért fordul elő néha *basi* változatban egyik-másik levelében. A fordító azonban a *basa* helyett minden levélben a török *pasa* szót használja.

(3) *A fejedelem mellett a császár **kapicsi basája** velünk volt, azonkívül egy csorbasi.* (36. levél)

(4) *С нами при князе находился султанский **капиджу-паша**, а кроме того, один чорбаджи.* 'Velünk volt a fejedelem mellett a szultán **kapidzsi-pasája**, azonkívül egy csorbadzsi.'

Emir. Arab eredetű szó, eredetileg az Arab Birodalom kormányzóját jelölik a névvel, később öröklés útján uralkodói cím lett számos iszlám államban (W1).

(5) *Legelől jöve sokadmagával az assás basa, azután a csauzok, az **émirek**, az ülemák (azaz a papok, az írástudók), a kapicsi basák, a jancsár aga a mistancsi basával, a kalmakán a kapitán basával, azután a fővezér a muftival, a csauz basa ...* (20. levél)

(6) *Впереди с большой свитой ехал ассаи-паша, за ним — чаусы, **эмиры**, улемы (то есть священники, грамотеи), капиджу-паша, ага янычар с мистанджу-пашой, каймакам с капитан-пашой, потом главный визирь с муфтием, чаус-паша...* 'Elöl ment nagy pompával az asszas-pasa, utána – a csauszok, **emirek**, ulémák (azaz a papok, írástudók), a kapidzsi-pasa, a janicsár aga a misztandzsi-pasával, a kajmakán a kapitány-pasával, azután a fővezér a muftival, a csauz-pasa...'

Amint az utolsó példából is kitűnik, a fordító vagy az eredeti írásmódú török szavakat alkalmazta (*pasa, misztandzsi*), vagy transliterációval megőrizte a mikesi szavakat, de ez utóbbi megoldás ritka. A török szavak magyarázatát a szövegek végén adja meg Jurij Guszev, hogy a relevancia elvének megfelelően minél kisebb mentális erőfeszítéssel értelmezhessek a szövegek tartalmát a befogadók. A foreignization elvének megfelelően – a magyar szerzőhöz hasonlóan – az idegen kultúra ízeit is közvetíti a fordító.

7. ÖSSZEGZÉS

A forrás- és célnyelvi szövegek között nagy az időbeli távolság. A magyar szöveg mára már archaikus volta és az orosz irodalmi nyelv mai változata között nehéz párhuzamot vonni, ha a nyelvek tipológiai eltéréseit figyelmen kívül hagyjuk is. A fordító, Jurij Guszev bevallottan nem törekedett formai hűségre a fordításban, elsősorban a levelek tartalmát szerette volna közvetíteni a Mikes iránt érdeklődő mai orosz olvasók számára (Guszev 2025). A régi magyar nyelvi fordulatok tolmácsolásában annyiban relevánsak a szövegvariánsai, hogy az orosz olvasó emlékeiben még valószínűleg felidézhető a régies hangnem is (pl.: az orosz bilináké vagy az *Ének Igor hadáról* archaikus nyelvi íze).

A megszólításokban a magyar *néne* helyett a francia eredetű *кузина* (cousine) szót alkalmazza következetesen a fordító, ugyanis a magyarban a *néne* idősebb nőrokont jelent, ugyanakkor a levelek kokettáló stílusa fiatalabb nőrokonra utal, akivel a szokásos rokoni kapcsolatnál közelebbi kapcsolat feltételezhető. A magázó forma következetes az orosz változatban, mivel a célnyelvi kultúrában Mikes korában ez volt a megszokott, és az episztoláris irodalomban ma is inkább ez a forma használatos, ha nem nagyon közeli a kapcsolat a partnerek között.

Az elemzett levelek stílusával adekvátnak mondhatjuk a célnyelvi levelek stílusát, a műfordításokkal kapcsolatos relevancia elvének is megfelel a fordítás, a korrekt tartalomátadás mellett a levelekben megjelenő kulturális közeget is felidézi.

IRODALOM

- Bárczi Géza 1975. *A magyar nyelv életrajza*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Benkő Loránd 1988. *A történeti nyelvtudomány alapjai*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Guszev, Jurij Pavlovics 2025. *Az orosz fordításokról*. Személyes e-mailbeli közlés.
- Havanova, Olga 2020. Хаванова, Ольга: Родина Келемена Микеша: Трансильванское княжество, fordította Kalavszky Zsófia; *ItK Szemle*, 124, 534–544.
- Hopp Lajos és Tüskés Gábor 2011. *Mikes Kelemen Constantinápolyban gróf P ... E ... írott leveli M ... K. (Törökországi levelek)*. Budapest–Eger: Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézet – Liceum Kiadó.
- Lőrincz Julianna 2018. Arany János archaizmusai és népies kifejezései a fordításokban. In: Lőrincz Julianna–Lőrincz Gábor–Simon Szabolcs (szerk.): *Aranyul – magyarul*. Komárom: Selye János Egyetem. 38–70.
- Minya Károly 2011. A neologizmusok és archaizmusok skaláris jellemzése. In: *Változó szókincsünk. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához*. 118, Budapest: Tinta Könyvkiadó. 107–109.

Sájter Laura 2012. Az interperszonalitás illúzióját megteremtő alakzatok Mikes Kelemen Leveleskönyvében. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúráját meghatározó szerepe*. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai. 90. sz. Debrecen: Debreceni Egyetemi kiadó. 109–123.

Szathmári István 1991. *Mikes és irodalmi nyelvünk*. MNy, 298–306.

Szikszainé Nagy Irma 2007. *Magyar stilisztika*. Budapest: Osiris Kiadó.

Sájter Laura 2012. Az interperszonalitás illúzióját megteremtő alakzatok Mikes Leveleskönyvében. In: Szikszainé Nagy Irma (szerk.): *A stilisztikai-retorikai alakzatok szöveg- és stílusstruktúráját meghatározó szerepe*. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó. 109–123.

W1 Magyar etimológiai szótár <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-etimologiai-szotar-F14D3/e-e-F1E41/efendi-F1E58/> (letöltve: 2024. 11. 10.).

Források

Mikes Kelemen: *Törökországi levelek és misszilis levelek*. <https://mek.oszk.hu/00800/00880/html/> (letöltve: 2024. okt. 20.).

Келемен Микеш: Турецкие письма, ред. и пер. Юрий Гусев. *Литературные памятники*. Москва: Наука, 2017